

Фінансово-правові аспекти діяльності центральних банків країн Європи

Financial and legal aspects of European central bank

М.В. Сідак

Ключові слова:

центральні банки, фінансова система, країни Європи.

Key words:

central banks, financial system, Europe.

Основою належного та ефективного функціонування банківської системи є правильне визначення мети, завдань та принципів діяльності центрального банку. Від ефективної і належної діяльності центрального банку залежить сталий розвиток¹ фінансової системи в цілому². Саме тому автор окреслює проблему даного дослідження як розгляд та аналіз фінансово-правових аспектів створення та діяльності центрального банку в країнах Європи. Метою публікації є у розрізі зовнішньополітичного напрямку України – інтеграції в ЄС – вирішити такі завдання: дослідити засади фінансово-правового аспекту створення та діяльності центральних банків у країнах Європи та сформулювати висновки, розробити *de lege ferenda* щодо удосконалення правового статусу Національного банку України. Слід зазначити, що даною проблематикою займалися такі юристи-науковці, як Л. Воронова³, Н. Єрпильова⁴, Г. Тосунян⁵, Н. Химичева⁶, та інші науковці⁷ країн Європи. Ними були проаналізовані деякі аспекти організації банківських систем у державах-членах ЄС, але не проведений комплексний порівняльно-правовий аналіз ключових аспектів діяльності центральних банків у країнах Європи.

Правовим статусам центральних банків кожної європейської країни⁸ приналежні тільки їм притаманні особливості⁹. Проаналізуємо основні аспекти, які лежать в основі забезпечення ефективної діяльності центрального банку в кожній країні¹⁰.

1. Форма власності центральних банків. Форму власності країни Європи визначають індивідуально, оскільки акціонерами (засновниками, учасниками) національних центральних банків виступають держави, регіони держав, комерційні банки тощо¹¹. Зауважимо, що це не стосується Європейського центрального банку, учасниками якого виступають національні центральні банки держав-членів ЄС¹².

¹ Rusiňák P., Kunychka M.: Jak doslidzuvati diplomatiju? In Pravo : naukovij visnik Užgorodskogo nacionalnogo universitetu. - Užgorod : Užgorodskij nacionalnij universitet, 2013, випуск No 22, частина 1. – С. 199–209.

² Raneta, L., Kunychka, M.: Pomáhá diplomacie mezinárodnímu obchodu? Případ Ukrajiny. In Mezinárodní vztahy. - Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2015. – Vol 50. – No 1. – С. 5–25.

³ Воронова Л.К. Фінансове право України : підручник / Л.К. Воронова. – К.: Прецедент; Моя книга, 2006.

⁴ Ерпылева Н.Ю. Международное банковское право : учебн. пособие / Н.Ю. Ерпылева. – М.: Форум – Инфра-М. – 1998.

⁵ Тосунян Г.А. Теория банковского права: в 2-х т / Г.А. Тосунян. – М.:Юристъ, 2002. – Т.1. – 554 с.

⁶ Финансовое право : учебник / Отв. ред. Н.И.Химичева. – М., 1999.

⁷ Miňalíková A., Horníaková L': Finančné a menové vzt'ahy v teórii a praxi. – Bratislava: Vydavateľske oddelenie PF UK. – 1999.

⁸ Романишин В.О. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навчальний посібник / В.О. Романишин, Ю.М. Уманців. – К.: Атіка, 2005.

⁹ Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика : навчальний посібник / Б.П. Адамик. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – С. 26.

¹⁰ Сідак М.В. Фінансово-правове регулювання банківських відносин в Європейському Союзі та країнах Східної Європи: порівняльний аналіз : монографія / М.В.Сідак. – Ужгород: Ліра, 2010. – 416 с.

¹¹ Міщенко В.І., Кротюк В.Л. Центральні банки: організаційно-правові засади / В.І. Міщенко, В.Л. Кротюк. – К.: Товариство «Знання», 2004.

¹² Сідак М.В. Правове регулювання банківських відносин в країнах Центральної та Східної Європи: порівняльний аналіз (Україна, Чехія та Словаччина) : монографія / М.В. Сідак, Ю.М. Бисага. – Ужгород: Ліра, 2006. – 200 с.

2. Організаційно-правова форма центральних банків. Основою для визначення правового статусу центрального банку є визначення його організаційно-правової форми¹³, участі держави у створенні й участі держави у формуванні статутного капіталу центрального банку, а також того, чи створюється центральний банк як юридична особа¹⁴. У країнах ЄС центральні банки створюються: як акціонерне товариство¹⁵ із 100-відсотковою державною формою власності, як акціонерне товариство з участю приватного капіталу чи без визначення організаційно-правової форми¹⁶.

3. Мета діяльності. Зазначимо, що з окреслення мети діяльності центрального банку буде впливати його організаційна структура та визначення функцій, окреслення повноважень і фінансових інструментів, закріплення юридичної відповідальності за діяльність центрального банку¹⁷. Зазначимо, що проведення монетарної політики є головною функцією центрального банку, за допомогою якої ЦБ досягає мети, яку закріплює законодавець, як правило, спеціальними правовими нормами. На відміну від більшості країн Європи Україна закріпила головну функцію Національного банку в Конституції – забезпечення стабільності національної грошової одиниці, на відміну від мети центральних банків країн-членів ЄС – забезпечення цінової стабільності. Саме тому, на думку автора, слід визначити в ст. 99 Конституції України головну мету діяльності – забезпечення цінової стабільності¹⁸.

4. Види діяльності. Види операцій, послуг та договорів визначаються кожною країною індивідуально залежно від мети, завдань та функцій центрального¹⁹ банку²⁰.

5. Взаємозв'язок центрального банку із центральними органами влади. У цій площині автор зазначає, що незалежність центрального банку країн Європи не означає відсутність підзвітності та співпраці з президентом, парламентом та іншими державними інститутами. Як правило, центральні банки підзвітні парламентам та президентам країн Європи. У кожній країні відносини між державними органами та національними центральними банками різні, оскільки вони залежать від національної історії формування системи державної влади та традицій державотворення, особливостей державного устрою, кредитної системи та розвитку ринку капіталу. Зазначимо, що загальні аспекти взаємодії визначені в нормативно-правових актах Швейцарії²¹, Німеччини²², Угорщини²³, Австрії, Польщі, України та інших європейських країн²⁴. У державах-членах ЄС державні органи повинні погоджувати між собою економічні та фінансові дії і політику, яку вони проводять у країні. Тобто взаємовідносини ЦБ з урядами країн Європи багатогранні та складні. Виділимо кілька сфер та механізмів взаємодії урядів із ЦБ: уряд надає для ЦБ макроекономічні показники

¹³ Hajnišová, E., Fullová, M.: Založení a vznik Európskej spoločnosti = Formation and incorporation of Societas Europea // Aktuálne výzvy teórie a praxe pre obchod, marketing, služby, cestovný ruch a medzinárodné podnikanie. - Bratislava : Ekonóm, 2010. - S. 200-204.

¹⁴ Hajnišová, E., Fekete, Á.: Nárok a splatnosť pri provízií v slovenskej právnej úprave obchodného zastúpenia = Entitlement to sales commissions and its maturity in cases of commercial representation under Slovak law // Obchodní právo. - Roč. 22. - č. 3 (2013). - S. 98-105.

¹⁵ Hajnišová, E. Základná charakteristika akciovej spoločnosti // Naukový visnyk Užhorods'koho nacional'neho Univerzitetu : serija Pravo. - Vypusk 5 (2006). - S. 178-179.

¹⁶ Hajnišová, E.: Zákaz konkurencie členov predstavenstva v akciovej spoločnosti // Bulletin slovenskej advokácie. - Roč. 12, č. 1-2 (2006). - S. 17-25.

¹⁷ Haluška J, Olexa M. Vplyv zavedenia eura na cenový vývoj v SR // Biatic. R. 18.. - 2010. - № 3. - S. 13-17.

¹⁸ Сідак М.В. Фінансово-правове регулювання банківських відносин в Європейському Союзі та країнах Східної Європи: порівняльний аналіз. Монографія / М.В.Сідак. - Ужгород: Ліра, 2010. - 416 с.

¹⁹ Marek, K., Hajnišová, E.: Regulations and case law of public procurement // Naukový visnyk Užhorods'koho nacional'neho Univerzitetu : serija Pravo. - Vypusk 18 (2012). - S. 101-105.

²⁰ Marek, K., Hajnišová, E. Public contracts // Naukový visnyk Užhorods'koho nacional'neho Univerzitetu : serija Pravo. - Vypusk 15 (2011). - S. 28-36.

²¹ Згідно зі ст. 2 Закону Швейцарії про Національний банк: «Перед прийняттям рішення у сфері економічної та монетарної політики Федеральна рада (уряд) та Національний банк інформують один одного і координують відповідні заходи».

²² Ст.13 Закону про Бундесбанк визначає порядок прийняття найважливіших рішень у сфері здійснення грошової політики – уряд проводить консультації з головою центрального банку.

²³ Уряд Угорщини зобов'язаний погоджувати з НБУ законопроекти щодо кредитної та фінансової системи. Відзначимо, що міністр фінансів погоджує з НБУ законопроект щодо державного бюджету, в цьому розрізі слід зазначити, що НБУ дає свої висновки щодо законопроекту міністру фінансів, а після його передачі в парламент для прийняття закону має право висловити пропозиції до відповідного парламентського комітету Угорщини. Уряд зобов'язаний запросити представника НБУ на своє засідання, якщо розглядаються питання, які віднесені до компетенції НБУ.

²⁴ Ambra T., Málířová A, Nebeský Š, a t.d.: Aktuálny vývoj v oblasti európskej regulácie finančného trhu // Biatic. R. 18. № 5. 2010. - S 2-7.

щодо функціонування держави; центральний банк виконує функції фінансового агента уряду²⁵; керівництво ЦБ бере участь у засіданнях уряду та представляє інформацію в розрізі проведеної монетарної політики; ЦБ та уряд проводять консультації та інше²⁶.

6. Організаційна структура. Діяльність, яку виконує центральний банк, реалізуються за допомогою його органів. Адміністративна структура (організація) центральних банків побудована таким чином, щоб надати відповідному суб'єкту можливість виконати в повному обсязі покладені на нього завдання та досягнути мети.

7. Принципи діяльності центральних банків. У законодавствах країн Європи бачимо закріплення принципів діяльності центральних банків. Саме тому слід закріпити в українському банківському та фінансовому законодавствах такі загальнотеоретичні, європейські та Базельські, принципи та принципи банківського регулювання в Україні: 1) принципи діяльності центрального банку: а) принцип незалежності НБУ²⁷; б) принцип прозорості прийняття рішень та повної відкритості інформації щодо грошово-кредитної політики України (всі рішення та позиції членів Ради НБУ та експертів (науковців, практиків тощо) публікувати в офіційних виданнях НБУ); в) принцип поєднання державного управління із саморегулюванням; г) принцип зацікавленості у результатах роботи центробанку; д) принцип відповідальності за результати роботи центробанку тощо; 2) принципи здійснення грошово-кредитної політики: а) незалежність у формуванні та проведенні монетарної політики; б) чітке розмежування державних фінансів і банківської системи, тобто обмеження можливості Уряду користуватись коштами центрального банку; в) принцип самокупності у діяльності центрального банку; г) принцип самостійності у діяльності; д) принцип контролю за здійсненням монетарної політики з боку парламенту; е) принцип ефективності; є) принцип прозорості та відкритості; ж) принцип орієнтації на середньострокові цілі тощо; 3) принципи у сфері банківського нагляду: а) принцип здійснення нагляду країни місцезнаходження (реєстрації); б) принцип однакових вимог пруденційного нагляду для всіх кредитних інститутів; в) принцип уведення консолідованого нагляду; г) визначення основних підходів щодо відшкодування видатків по здійсненню нагляду за діяльністю транскордонних банків (увести відповідальність наглядової установи в Україні – центрального банку України – за належне здійснення нагляду за банківськими установами: з одного боку, відповідальність перед вкладниками та кредиторами банків за якісне та ефективне моніторування, за дотримання базельських норм та правил та, з іншого – відповідальність перед банками за не порушення законодавства Національним банком України при здійсненні своїх повноважень під час здійснення нагляду (необґрунтоване відкликання ліцензії, накладення санкцій, незаконне призначення тимчасового адміністратора тощо, що призведе до нанесення збитків банкам); д) встановлення процедури та відповідальності органів нагляду за порушення законодавства чи вчинення помилок у процесі нагляду²⁸ тощо²⁹.

Отже, згідно з вищенаведеним, аналізуючи *de lege lata*, автор дійшов таких висновків та розробив *de lege ferenda*: 1) закріпити в Конституції України головну мету Національного банку України – забезпечення цінової стабільності; 2) для підвищення ефективності діяльності НБУ слід закріпити в Законі України «Про Національний банк України» принципи: а) принципи діяльності центрального банку: принцип незалежності НБУ, принцип прозорості прийняття рішень та повної відкритості інформації щодо грошово-кредитної політики України, принцип поєднання державного управління із саморегулюванням, принцип зацікавленості у результатах роботи центробанку, принцип відповідальності за результати роботи центробанку тощо; б) принципи здійснення грошово-кредитної політики: незалежність у визначенні та проведенні монетарної політики, принцип самокупності у діяльності центрального банку; принцип самостійності у діяльності, принцип контролю за здійсненням монетарної політики з боку парламенту, принцип ефективності, принцип прозорості та відкритості, принцип орієнтації на середньострокові цілі тощо; в) принципи

²⁵ Сідак М.В. Фінансово-правове регулювання банківських відносин в Європейському Союзі та країнах Східної Європи: порівняльний аналіз : монографія / М.В.Сідак. – Ужгород: Ліра, 2010. – 416 с.

²⁶ Сідак М.В. Правове регулювання банківських відносин в країнах Центральної та Східної Європи: порівняльний аналіз (Україна, Чехія та Словаччина) : монографія / М.В. Сідак, Ю.М. Бисага. – Ужгород: Ліра, 2006. – 200 с.

²⁷ Незалежність центрального банку, на думку автора, визначається такими факторами: 1) політична незалежність; 2) незалежність від уряду; 3) інституційна незалежність; 4) особиста незалежність членів органів управління центрального банку [5]; 5) економічна незалежність центрального банку від інших органів державної влади [6]; 6) фінансова незалежність; 7) інструментальна незалежність; 8) функціональна незалежність; 9) майнова незалежність; 10) цільова незалежність.

²⁸ Сідак М.В. Правове регулювання банківських відносин в країнах Центральної та Східної Європи: порівняльний аналіз (Україна, Чехія та Словаччина) : монографія / М.В. Сідак, Ю.М. Бисага. – Ужгород: Ліра, 2006. – 200 с.

²⁹ Сідак М.В. Фінансово-правове регулювання банківських відносин в Європейському Союзі та країнах Східної Європи: порівняльний аналіз : монографія / М.В.Сідак. – Ужгород: Ліра, 2010. – 416 с.

у сфері банківського нагляду: принцип здійснення нагляду країни місцезнаходження (реєстрації), принцип однакових вимог пруденційного нагляду для всіх кредитних інститутів, принцип постійного введення консолідованого нагляду, принцип відповідальності органів нагляду за порушення законодавства тощо; 3) внести зміни до ст. 52 Закону України «Про Національний банк України» щодо погодження дій уряду у фінансовій сфері із центральним банком.

Анотація

Автор окреслює проблему даного дослідження як розгляд та аналіз фінансово-правових аспектів створення та діяльності центрального банку в країнах Європи. Аналізуючи *de lege lata*, автор дійшов таких висновків та розробив *de lege ferenda*: 1) закріпити в Конституції України головну мету Національного банку України – забезпечення цінової стабільності; 2) для підвищення ефективності діяльності НБУ слід закріпити в Законі України «Про Національний банк України» принципи: а) принципи діяльності центрального банку; б) принципи здійснення грошово-кредитної політики; в) принципи у сфері банківського нагляду; 3) внести зміни до ст. 52 Закону України «Про Національний банк України» щодо погодження дій уряду у фінансовій сфері із центральним банком.

Summary

The author outlines the problem of this research as review and analysis of financial and legal aspects of the creation and of the central bank in Europe. Analyzing *de lege lata*, the author came to the following conclusions developed and *de lege ferenda*: 1) consolidate the Constitution of Ukraine, the main goal of the National Bank of Ukraine – ensuring price stability; 2) to increase the effectiveness of the NBU, should be consolidated in the Law of Ukraine “On the National Bank of Ukraine” principles: a) principles of the central bank; b) principles of monetary policy; c) principles for banking supervision; 3) to amend Art. 52 of the Law of Ukraine “On the National Bank of Ukraine” to coordinate government action in the financial sector of the central bank.

Використана література:

1. Воронова Л.К. Фінансове право України : підручник. – К.: Прецедент; Моя книга, 2006.
2. Ерпылева Н.Ю. Международное банковское право : учебное пособие. – М.: Форум – Инфра-М. – 1998.
3. Тосунян Г.А. Теория банковского права : в 2-х т. / Г.А. Тосунян. – М.:Юристъ, 2002. – Т.1. – 554 с.
4. Финансовое право : учебник / отв. ред. Н.И. Химичева. – М., 1999.
5. Mihaliková A., Horniaková L.: Finančné a menové vzťahy v teórii a praxi. – Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK. – 1999.
6. Hajnišová, E., Fullová, M.: Založenie a vznik Európskej spoločnosti = Formation and incorporation of Societas Europea // Aktuálne výzvy teórie a praxe pre obchod, marketing, služby, cestovný ruch a medzinárodné podnikanie. - Bratislava : Ekonom, 2010. – S. 200–204.
7. Романишин В.О. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навчальний посібник / В.О. Романишин, Ю.М. Уманців. – К. : Атіка, 2005.
8. Міщенко В.І. Центральні банки: організаційно-правові засади / В.І. Міщенко, В.Л. Кротюк. – К.: Товариство «Знання», 2004.
9. Hajnišová, E., Fekete, Á.: Nárok a splatnosť pri provízií v slovenskej právnej úprave obchodného zastúpenia = Entitlement to sales commissions and its maturity in cases of commercial representation under Slovak law // Obchodní právo. – Roč. 22, č. 3 (2013). – S. 98–105.
10. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика : навчальний посібник / Б.П. Адамик. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – С. 26.
11. Haluška J, Olexa M. Vplyv zavedenia eura na cenový vývoj v SR // Biatic. R. 18. № 3. 2010. – S. 13–17.
12. Marek, K., Hajnišová, E. Public contracts // Naukovij visnyk Užhorod's'koho nacional'nogo Universytetu : serija Pravo. – Vypusk 15 (2011). –S. 28–36.
13. Ambra T., Málířová A, Nebeský Š, a t.d.: Aktuálny vývoj v oblasti európskej regulácie finančného trhu // Biatic. R. 18. № 5. 2010. – S. 2–7.
14. Сідак М.В. Правове регулювання банківських відносин в країнах Центральної та Східної Європи: порівняльний аналіз (Україна, Чехія та Словаччина) : монографія / М.В. Сідак, Ю.М. Бисага. – Ужгород: Ліра, 2006. – 200 с.

15. Hajnišová, E. Základná charakteristika akciovej spoločnosti // Naukový visnyk Užhorods'koho nacional'neho Universytetu : serija Pravo. - Vypusk 5 (2006). – S. 178–179.
16. Сідак М.В. Фінансово-правове регулювання банківських відносин в Європейському Союзі та країнах Східної Європи: порівняльний аналіз. Монографія / М.В. Сідак. – Ужгород: Ліра, 2010. – 416 с.
17. Hajnišová, E.: Zákaz konkurencie členov predstavenstva v akciovej spoločnosti // Bulletin slovenskej advokácie. - Roč. 12, č. 1-2, (2006), s. 17-25.
18. RANETA, L., KUNYCHKA, M.: Pomáhá diplomacie mezinárodnímu obchodu? Příklad Ukrajiny. In Mezinárodní vztahy. – Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2015. – Vol 50, No 1. – S. 5–25.
19. Marek, K., Hajnišová, E. Regulations and case law of public procurement // Naukový visnyk Užhorods'koho nacional'neho Universytetu : serija Pravo. – Vypusk 18 (2012). – S. 101–105.
20. RUSIŇÁK, P., KUNYCHKA, M. Jak doslidzuvati diplomatiju? In Pravo : naukovij visnik Užgorodskogo nacional'neho universitetu. – Užgorod : Užgorodskij nacional'nij universitet, 2013. – Vipusk No 22, častina 1. – S. 199–209.

М.В. Сідак,

доктор юридичних наук, доцент